

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

XXII МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП
„Власински сусрети 2016“

**УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ
ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА
У РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ**

Шта да се ради на локалном и државном нивоу?

ЗБОРНИК РАДОВА

XXII INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
„Vlasina Encounters 2016“

**CAUSES AND CONSEQUENCES OF SOCIAL
CHANGE IN RURAL AREA**

What should be done at the local and national level?

PAPERS AND COMMUNICATIONS

Београд-Власотинце 2016.

XXII МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП „Власински сусрети 2016“

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА
У РУРАЛНОМ ПРОСТОРУ
Шта да се ради на локалном и државном нивоу?

Издавачи:

Завод за проучавање села
Српско удружење за социологију села и пољопривреде
Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде

За издаваче:

Проф. др Ђура Стевановић

Уредници:

др Милош Аранђеловић
Проф. др Александар Виденовић

Прелом:

Милорад Вучковић

Штампа:

„Data Сору“
Београд

Тираж:

300 примерака

ISBN 978-86-87067-25-7

Сва ауторска права задржана. Забрањено је свако неовлашћено умножавање,
фотокопирање или редукција делова текста.

САДРЖАЈ

О СКУПУ7

САОПШТЕЊА

1. **Великий Петр Панфилович**
РЕПРОДУКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В АГРАРНЫХ ТЕРРИТОРИЯХ: КОНТУР И
ПЕРСПЕКТИВЫ.....11
2. **Александар Виденовић; Милош Аранђеловић**
АСПЕКТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО – ПРОСТОРНОГ КАРАКТЕРА
СРПСКОГ РУРАЛА.....16
3. **Евагелос Папанагиоту; Панораја Папанагиоту**
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ГРЧКО СЕЛО.....25
4. **Радица Недељковић**
МОДЕРНИЗАЦИЈА КАО УСЛОВ ОПСТАНКА СРПСКОГ СЕЛА
– ДА ИЛИ НЕ?.....40
5. **Olga V. Nechiporenko**
DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF RURAL SOCIETY: SOCIAL INNOVATIONS
AND ADAPTABLE POTENTIAL.....50
6. **Александар В. Гордић**
РЕАЛИСТИЧНЕ МОГУЋНОСТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ
ОПУСТЕЛИХ СЕОСКИХ ПОДРУЧЈА.....58
7. **Петар М. Анђелковић**
ОД ОГЊИШТА КОЈА ГАСНУ ДО РЕГИОНА КОЈИ ГАСНУ
– ИМА ЛИ НАДЕ?.....66
8. **Бранислав Гулан**
РЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА АГРАРА СРБИЈЕ.....79
9. **Милутин Матић; Јелена Круљ Драшковић**
БЕЗ СЕЛА И ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ НЕ МОЖЕ СЕ НИ У XXI ВЕКУ..... 91

10. Мореханова Марина Юрьевна СОЦИАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АГРАРНОЙ СФЕРЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.....	105
11. Сретен Јелић; Драгић Живковић; Милица Васић ПОТЕНЦИЈАЛИ ДОМАЋИНСТАВА СРБИЈЕ У ФУНКЦИЈИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	116
12. Нечаева Ирина Владимировна СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА МАЛЫЕ ФОРМЫ АГРАРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РОССИЙСКОМ СЕЛЕ.....	125
13. Никола Живић СОЛИДАРНОСТ И УЗАЈМНОСТ У РАДУ И ЖИВОТУ СЕОСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У НАШЕМ ДРУШТВУ.....	130
14. Љубица Рајковић СТРАТЕГИЈЕ ОПСТАНКА СЕОСКИХ ПОРОДИЧНИХ ДОМАЋИНСТАВА У ЦЕНТРАЛНОЈ СРБИЈИ.....	137
15. Салахутдинова Риля Ринатовна ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОРГАНЫ САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ РЕСУРС ВОЗРОЖДЕНИЯ РОССИЙСКОГО СЕЛА: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ.....	154
16. Радомир Д. Ђорђевић О НЕКИМ НОВИМ ТЕНДЕНЦИЈАМА РУРАЛНОГ ЗАСЕЉАВАЊА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ – И СТВАРАЊЕ РУР-УРБАНИХ КОНУРБАЦИЈА.....	160
17. Небојша Газић ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ШАР ПЛАНИНЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА, ПРОСТОРА И АРХИТЕКТУРЕ.....	178
18. Наталња Фисенко РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛА РОССИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	186
19. Јелена С. Петковић ОБЛИЦИ, УЧЕСТАЛОСТ И ОГРАНИЧЕЊА КУЛТУРНЕ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ ГРАДСКОГ И СЕОСКОГ СТАНОВНИШТВА ГРАДА НИША.....	190
20. Милош Аранђеловић; Александар Виденовић СЕОСКИ ЦЕНТРИ У КОНТЕКСТУ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА.....	209
21. Љубиша Митровић НЕКИ АСПЕКТИ ПРОМЕНА ДРУШТВЕНЕ СТРУКТУРЕ У СЕЛИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ.....	216
22. Agnes Nemenyi ROMANIAN RURAL FAMILIES BETWEEN TRADITION AND MODERNISATION (Some changes of last 20 years).....	227

23. **Миле Богдановић; Маја Николић**
ЕКОНОМСКИ ИНСТРУМЕНТИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ
СЕОСКИХ ПОДРУЧЈА.....230
24. **Дакирова Светлана Тлековна**
СЕЛО И СЕЛСКОЕ ХОЗЈАЙСТВО В ЖИЗНЕННЫХ СМЫСЛАХ
ВЫПУСКНИКОВ АГРАРНЫХ ВУЗОВ.234
25. **Милица Ружић; Ана Јеловац; Ана Лукић**
ПРОБЛЕМИ УПРАВЉАЊА ОТПАДОМ У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.237
26. **Сузана Марковић Крстић**
СОЦИОДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И РАЗВОЈНЕ МОГУЋНОСТИ
ОПШТИНЕ ЦРНА ТРАВА.244
27. **Вяльшина Анна Александровна**
РОДИТЕЛЬСКИЕ ИНВЕСТИЦИИ В СЕЛСКИХ ДЕТЕЙ И
ОРИЕНТАЦИЯ ИХ НА ЗАНЯТОСТЬ В АПК.266
-

ИЗ ПОСЕТЕ СЕЛУ КРУШЕВИЦА

- Бојан Ристић**
◇ НАСЕЉЕ КРУШЕВИЦА И ОШ „Карађорђе Петровић“271
-

ПРОМОЦИЈА КЊИГА

- Проф. др Срђан Шљукић и
Доц. др Дејан Јанковић**
◇ СЕЛО У СОЦИОЛОШКОМ ОГЛЕДАЛУ.....273
- Бранислав Гулан**
◇ ОБЕЋАЊА И ОЧЕКИВАЊА (Србија и Европска унија).....276
- Уредници:*
**Мила Павловић
Дејан Шабић
Снежана Вујадиновић**
◇ РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ И ОГРАНИЧЕЊА РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ РУРАЛНОГ
ПРОСТОРА ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ.....278
- Сергеј Александрович Јесењин**
◇ У СЛАВУ БЕЛИХ БРЕЗА.....282
(Са Руског језика превео: Љубомир Глигоријевић)
О књизи је говорио: **Србољуб Такић**

Др Александар Виденовић¹
Др Милош Аранђеловић¹

АСПЕКТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО – ПРОСТОРНОГ КАРАКТЕРА СРПСКОГ РУРАЛА

Резиме:

Рад претендује да иницира рационално прихватање постојећих околности, од стране државне, регионалних и локалних администрација, стручних, планерских, урбанистичких и других служби у вишедисциплинарном смислу на једној страни, али и јавности и грађана на другој страни, да је озбиљном проблему ревитализације и стварању услова за просторни развој немогуће приступити без озбиљних резова и раскида са окошталом поимањем административних граница, непоштовањем територијалних надлежности, немогућношћу промене намене простора, и злоупотребама у имовинско – правној регулативи, без обзира да ли је у питању држава, правно или физичко лице.

У том смислу могуће су сугестије управама, од државне администрације, до локалних самоуправа, везане за увођење другачијих па и иновативних приступа, мање или више радикалних, у циљу ревитализације и здравог развоја руралних подручја и насеља у њима. Поједине од мера или корака који би се могли предузети су:

1. Рационализација савременог грађења и интервенција у простору;
2. Искоришћавање простора наслеђеног традиционалног фонда;
3. Обнављање локалног етнолошког идентитета и форсирање имиџа;
4. Даља осмишљена урбанизација центара насеља;
5. Правилна промена намене или корисника дела постојеће супраструктуре.

Кључне речи: *Србија, рурални простор, села, ревитализација, рационалност, аспекти, сугестије, предлози.*

¹ Архитектонски факултет Универзитета у Београду

УВОД

У доба производних, културних и потрошачких мегасистема, нужно мора долазити до интеграције већег броја људи и већег простора, што конституише нови систем вредности. За разлику од ранијих локалних, аутономних потреба, нове глобалне потребе широког дијапазона, условљавају нове, али не и апсолутне и коначне функционалне односе у простору. Напуштање, слабљење и нестанак ранијих функција, слаби и елементе примарне идентификације, које су биле обележје тих функција, али остаје просторна идентификација (историјске чињенице, споменици, пејзаж, клима) и психо - социолошка (меморија односно сећање на прошлост). На том фонду, било би могуће успостављати и нове аутономне јединице, које би подржане адекватним политичким концептом могле самостално уједињавати локалне и опште признате вредности.

Индустријским, постиндустријским и све више квази - урбаним развојем са аграрном и заосталом привредном заоставштином, данашња насеља у Србији су у ситуацији да ће се већи део мањих насеља (засеока и сеоских центара) гасити. Центри у селима (или по многим изворима „центри заједница села“) ће се уз демографску стагнацију и уз помоћ наметнутих стратегија или спонтаних унутрашњих инстинката, развијати у центре руралних подручја, или ће нажалост, нестајати и они. Тако ће се у условима потпуних контраста, одвијати покушај организовања ваљане мреже насеља и субурбанизације подручја. Уважавање свих специфичности које ова подручја имају и адекватна реаговања у стратешким потезима и тачкама у блиском будућем периоду, што је планерски одавно прогнозирана, али никад реализована активност, такође ће довести до још једне, ко зна које по реду битне трансформације живота и простора у селима Србије. За приватни и јавни, а могло би се рећи и за шири животни простор у селима, „морални век трајања је све краћи и краћи у односу на физички век и дезавуише га неопозиво.“ (Живковић, М., 1977.) Зато је потребно истражити и открити такве облике просторног понашања, који би тај конфликт ублажили. Да би се осигурао даљи развој, али не на бази негације постојећег стања и рушења већ изграђених кућа и амбијената, (најгоре судбине која може задесити објекте), већ на основу континуитета, афирмације и унапређивања досадашњих структура и идеја, потребно је обратити пажњу на неколико битних аспеката.

АСПЕКТИ РЕВИТАЛИЗОВАЊА СОЦИО – ПРОСТОРНОГ КАРАКТЕРА

Реално је могуће у оскудици времена и неминовности брзог реаговања сугерисати управама, од државне администрације, до локалних самоуправа, увођење другачијих па и у потпуности иновативних приступа, мање или више радикалних, у циљу ревитализације и здравог развоја руралних подручја и насеља у њима. Поједине од мера или корака који би се могли предузети су:

1. Рационализација савременог грађења и интервенција у простору;
2. Искористићавање простора наслеђеног традиционалног фонда;
3. Обнављање локалног етнолошког идентитета и форсирање имиџа;
4. Даља осмишљена урбанизација центара насеља;
5. Правилна промена намене или корисника дела постојеће супраструктуре.

Рационализација савременог грађења и интервенција у простору, како у оквиру широким просторних целина, тако и унутар микроурбаних ситуација, око самих постојећих објеката. Разјашњење власничких односа и јасна стратегија коришћења земљишта су предуслови успостављања инфраструктурних потеза односно здраве урбанизације, тамо где је то могуће. Постојеће групаације и спонтано формиране амбијенти, могли би бити архитектонско – урбанистички третирано са становишта другачије естетике и у одређеној мери наметнутих образаца понашања у простору, при чему би се нагласак давао на стварању питомих и сређених амбијената, а не у корист личних власничких личних интереса. Простори уз учешће струке, могу бити рационализовани и ревитализовани умешним интервенцијама, а да при том не изгубе слику традиционалних односа. Тип исквареног слободно стојећег породичног објекта је толико присутан, да се са њим визуелно и просторно мора рачунати. Требало би међутим покушати „провокацију“ са неким другим типовима стамбене изградње, приликом нових инвестиција, погодним за једноставно грађење, евентуално ширење по потреби и могућу типизовану доградњу. Ово из разлога што је перманентно ширење куће традиционална особина српских простора.

„Растућа кућа ће неоспорно имати велику примену у изградњи наших приградских реона, где је и поље рада приватне иницијативе грађења највеће.“ (Петровић, З., 1961.)

Коришћење ове констатације са атрибутом „приградски“ је адекватно, јер већина посматраних центара у селима има, без обзира на удаљеност од урбаних центара, све одлике приградских насеља, која су се развила због недостатка ближих већих урбаних центара, па су они главна спона између примарних села и већих градова у широј околини. Осим тога, нови друштвени изазови (попут тражења начина да се избеглицима, као социолошкој последици рата, обезбеди нужни смештај), захтеваће одговоре, на многа, па и просторна питања. У том смислу би било свисходно имати припремљена просторна и друга решења за брзо, јефтино, стручно и промишљено реаговање, инкорпорирано у стратегију развоја појединачних регија и насеља.

Искоришћавање простора наслеђеног традиционалног фонда, присутног нарочито по засецима брдско – планинских подручја у значајној мери, али и у равничарским пределима и просторима ближим већим центрима, данас добрим делом напуштеног и препуштеног забору, недовољној бризи и валоризацији. Обнова тих објеката, кућишта – дворишта – газдинстава је могућа, са комфором који би био задовољавајући, мерен и савременим стандардима, поред читавог низа других вредности које су садржане у очуваном бонитетском смислу, али и социолошком значењу предмета и амбијената. Пре свега се мисли на животну, практичну, а не музејску обнову, са трансформацијом код ових објеката у мањим и етапним захватима, уз уважавање и уклапање у планове, додавањем евентуалних нових привредних садржаја (мале фарме, апартмани за сеоски туризам, уметничке колоније, радионице, занати, атељеи и сл.). У постојећој лошој материјалној и опште развојној ситуацији, оваквим мањим улагањима, уз помоћ друштва, остварили би се много већи и здравији ефекти, него изградњом велике пољопривредне индустрије и њој потребне пратеће инфраструктуре и становима за запослене. Континуитетом традиционалних кућа и малих агломерација, добија се интересантна временска копча, која анимира сваки простор и даје му специфичан шарм.

Обнављање локалног етнолошког идентитета и форсирање имица, који насеље већ има, или је имало, или ће се осмислити, а који неће бити у колизији са широм друштвеном функционалном интеграцијом, кроз обнављање одређених активности и

њима одговарајућих простора (народни сабори, новоустановљени фестивали, локалне манифестације, спортска такмичења, традиционални сусрети...). Све набројано, могуће је реализовати уз подразумевајуће уважавање и прихватање добро идејно постављеног концепта заснованог на ресурсима појединачних подручја и њихових карактеристика, на могућности развоја екотуризма и простудираног концепта здраве хране, као и њему комплементарне еколошкопривреде и обавезујуће очување животне средине. Значајна је овде хомогенизација веома дисперзивних насеља, али не кроз просторно сједињавање, што је немогуће, већ кроз јединство у концепту, активностима, међусобној организацији и координацији резултатима рада на различитим плановима деловања. Значајно би било последично стабилизовање и повећање броја становника и његов укупни раст до изнад 5.000 људи, а касније и више, све до идеалних 10.000, што је уз добро осмишљене активности и сезонске госте и туристе, за које се предпоставља да ће бити привучени новоствореним атракцијама, оптималан број и мера заједнице, још од атинске, па до наше несрећне „демократије“ у стварању.

Даља осмишљена урбанизација центара насеља, са истицањем и инсистирањем на позитивним и естетским начелима која су у великој мери већ практикована у појединим насељима, а ограничавањем и спречавањем свих насилних и у тај амбијент неприпадајућих просторних манифестација. Ово ће вероватно бити предвиђено будућим плановима или је већ планирано скоро донетим, али из опреза према лошим плановима и обичаја непоштовања и слабе интерполације квалитетних међу њима, било би од користи за овакве специфичне средине, постојање једног стручног тима, који би на бази естетских и просторно - вреднујућих критеријума, процењивао намере инвеститора и квалитете пројектованих садржаја, као и намера у инвестицијама, адаптацијама и ревитализацијама простора. У многим насељима која се морају ревитализовати или ће у противном нестати, нема много или нема уопште објеката од историјске и вредности културне баштине, који би се морали посебно институционално штитити, али постоји низ амбијенталних квалитета, који сви заједно остварују значајну архитектонску вредност, а за чију би се даљу заштиту требало заузети.

„Амбијент је просторни оквир у коме се човек креће, ради, забавља, одмара, болује и умире. Уопште, то је оквир његове свеукупне egzистенције, који се може остварити вештачким путем (архитектонско - урбанистички), или је пак део нетакнутог простора природе... Архитектонско - урбанистички простори логично се наслањају и уклапају у природу, у природни амбијент... Да би амбијент поседовао те праве животне сокове и арому која би вас пленила нису нужне изузетне архитектонске креације, које би га просторно уобличиле, већ је далеко значајније да има оне вредности, које ће привлачити људе, које ће изазивати њихово интересовање... Могу то да буду појединачно посматрани и објекти осредњих архитектонских вредности, али ако њихово заједништво одише атмосфером која плени и која ствара привлачан амбијент.“ (Петровић, З., 1981.)

Управо је то случај са великим делом простора у Србији и насељима у њима, (чак и у њима припадајућим засеонима и ареалима), у многим амбијентима самих центара. У махалама традиционална архитектура кроз мале агломерације, без тријумфалних објеката, формира и за савремено становање, пријатне просторе и амбијенте. У центрима, стихијно настајали објекти и амбијенти у различитим временима и стилевима, постижу веће социо – просторне и емотивне вредности од велелепних модерних центара у градовима. Присуство атмосфере комшилука, човекомерности и блискости је адут који високо комерцијализовани и помодно пројектовани амбијенти у урбаним центрима немају.

Правилна промена намене или корисника дела постојеће супраструктуре. Досадашњи индустријски развој, осим скупог искуства да поједине иницијативе и покушаји, не могу успевати у срединама где по карактеру и близини сировинских извора никад нису произвођени и да је „рад на траци“ нешто што није својствено карактеру људи у руралним подручјима, није донео друге видљиве користи. Ако је задатак индустрије био да узрокује повећање броја становника, односно заустави негативни тренд одлива становништва, онда се то није могло догодити без размишљања о стварним животним потребама људи мимо рада у домену надградње личности, односно без размишљања о производњи или преради оних производа, за које се сировине у изобиљу могу наћи на лицу места. У том смислу већ је покушано са променама врсте производње у многим постојећим погонима у руралним просторима – селима Србије, али тако да ће се они својим карактером (агроиндустрија - производња здраве хране и прерада воћа и дрвна прерађивачка индустрија, уместо нпр. текстилне и металне), бити комплементарни са концептом развоја екотуризма и екопољопривреде. Неки јавни објекти, (попут хотела, рекреативних садржаја, домова културе, партерних уређења насеља са чесмама фонтанама и скулптурама, регулације реке и хортикултуре), обзиром да их поједине средине поседују, а у ситуацији када их много већа и фреквентнија насеља немају, морали би бити третирани на адекватан начин.

Променом неинвентивног и недомаћинског корисника, као и одржавањем и обновом, у великој мери запуштених и оштећених наведених садржаја тамо где они постоје, показало би се да организовано друштво пре свега уме да користи оно што већ има, како би оправдала улагања и инсистирање на садржајима које још нема. Готово да је немогуће у било ком насељу не пронаћи оне специфичности, карактер, ресурсе или амбијенте, који могу бити замајац у осмишљавању ширих потеза у стварању стратегије за излазак из атмосфере стагнације и учмалости, односно помирења са нестајањем.

ПРОЈЕКЦИЈА МОГУЋЕГ СЦЕНАРИЈА РАЗВОЈА

Овде се, у виду логичних могућих епилога, намеће низ констатација, везаних како за насеља, тако и за шире средине из које се они не могу одвојити и засебно третирати, али и посматрати интегрално у оквиру сопственог контекста.

Битно је уочити тренд гашења многих малих агломерација, од којих ће се само један број одржати у животу кроз развијање стратегије здраве и исплатљиве привреде и процес урбанизације центара. Ако се предвиђања о промени начина планирања простора, а тиме и уздизање планерско – урбанистичко – архитектонске струке са лоших прогнозера и неинвентивних креатора у озбиљну браншу обистине, ова насеља могу представљати будуће мале градове, са само неопходним елементима већих урбаних центара, од користи пре свега за сопствено старо и ново становништво, а онда и за шири подручја која им гравитирају. Овај нови замишљени карактер центара у случају да се оствари, био био би успешан допринос полицентричном концепту просторног развоја Србије који је лансиран Просторним планом Србије, као и низом планова мањег ранга. Емитовање просторних импулса из више постојећих језгара, омогућавао би повољније структурисање простора на широј територији Србије. Такав рани хумани мегалополис или култивисано метрополитовано подручје, било би далеко занимљивије и угодније за стални и повремен боравак, нарочито за млађе и активније становништво.

Велика већина примарних насеља, па и многа насеља са карактером мањих центара у селима Србије се гасе. Нестају у демографском смислу, али и физички, спонтаним рушењем старих и некоришћених објеката, ерозијом природних елемената и неутралисањем простора и објеката створених човековом вољом. То је појава која траје већ дуго, корени су јој дубоки и у садашњим условима тешко променљиви. На другој страни, неконтролисано се пуне градови и навалом искварени сеоских навика и обичаја, постају највећи рурално карактерисани урбани простори у својим регијама.

На жалост, становништво не остаје у својим матичним просторима, где би по логици ствари удобније, лакше и богатије живело, ефикасније привређивало и на тај начин боље помагало заједници. Оно се, готово механички упућује ка центрима (а сада већ квази - урбаним насељима) и тамо трпећи тешкоће социјализације и адаптирања, живи у економским недаћама, правдајући то дугорочним одрицањем у име своје деце, која се „бар неће мучити на селу и на њиви онако како су се они мучили и која ће у старту бити грађани“. У питању је и поред разлика у стандардима живота, заблуда необразованог становништва, затрпаног шундом, потрошачким менталитетом и лажним вредностима, која у друштву преовладавају и свакодневно се пласирају и путем медија.

Време се међутим, као и мерила вредности мењају. Повратка на старо тешко да може бити. Све се више и наглашеније јављају потребе за здравим животом и здравом храном, за одмором у нетакнутој природи и бекством од извиканих и препуњених туристичких места. Планерски се обрађују, осмишљавају, па и граде, многи простори Србије, као будући већи или мањи туристички центри, али за сада без стварне снаге и моћи да се заиста концепт туризма и развије. Има се утисак политичке и вербалне потребе естаблишмента, да потпомаже планове о развоју само до тренутка када треба политичким променама и понашањем омогућити да се планирано заиста и оствари. Тада задржавање постојећих односа моћи, надвладава перспективу обнове друштва.

Проблем реактивирања било које регије, у било ком смислу, па тако и у оквиру туризма је пре свега проблем познавања, уважавања и оживљавања начина живота и обичаја у тим крајевима. Не може се туризам заснивати на специфичној клими, на новим или старим смештајним објектима или досадним, пансионским пакет - аранжманима. Уз најбоље жеље организатора оваквог туризма конзументима, за добар провод, у пријатној шетњи, мора се понудити и нешто више. Потенцијалним интересентима и корисницима, може се предочити аутохтоност и изворност одређене средине, што је нешто сасвим другачије од уобичајеног шематизованог живота у градовима. Понекад је сама реалност и природност у одређеном простору, макар сиромашном, делотворнија од опонашања богатих иностраних монденских узора и концепата. Искреност, истинитост, аутентичност и аутохтоност, односно праве исконске вредности, опет су на цени у областима пољопривреде и туризма.

Услов ревитализације појединих подручја је специфичност у понуди и примамљивост у односу на друге потенцијалне и већ остварене центре у ширем окружењу. Дефинисање активности и спас неразвијених, а ипак потенцијално значајних центара у селима је у развоју њихових потенцијалних вредности и у оптимализацији понуде њима гравитирајућег подручја. Конкретно узевши, за многа подручја су специфичан туризам и поједине гране пољопривреде примарне и једино реалне исплатљиве делатности. Без великих студија, готово на први поглед, може се констатовати да су ове две комплементарне привредне гране алфа и омега развоја и оживљавања многих подручја.

На другој страни, савременој архитектури и урбанизму у руралним пределима постављен је специфичан задатак очувања постојећег градитељства у оквиру шире поштованог регионалног развоја. Напредак оваквих села, замишља се као неговање истоветности начина градње од локалних материјала, у амбијенталном духу и уз поштовање традиције. Тешко се догађа да припадник сеоског становништва осети потребу за ангажовањем оспособљеног и стручног кадра у области архитектуре. Ипак, житељи појединих крајева у оскудици идеја и узора, посежу за саветима од школованих лица, за одговором како осмислити животни и радни простор, осећајући да стручно лице види бар неколико потеза унапред. Дешава се ретко, да домаћин затражи помоћ стручног лица у разрешавању проблема уређења дворишта или куће. Изумирањем живота и ова потреба се гаси.

Оживљавањем руралних подручја, наше друштво можда може наћи шансу за развој. Ако пронађе скривену формулу споја старог и новог, уважавањем технологије а поштовањем традиције, село ће постати економски привлачно и за младе. Млади не траже много: добре путеве, добар превоз, брзи контакт са развијенијим центрима. Нема заиста разлога да се неко гура у граду, ако му се омогући удобан и модеран живот у мањој средини, под условом реално брзих контаката са градовима. Процват села, лежи у развоју путева до европских стандарда. Брзи контакт са центрима, смањује осећај заостајања за догађајима.

Врло је вероватна могућност да се шанса за ревитализацију и повратак традицији пропусти. Овакви се подухвати тешко контролишу, усмеравају и реализују. Ако се догоди занемаривање наше сеоске традиционалне архитектуре, као и потенцијалних вредности природе у којима је она грађена, десиће се и гашење читавих области. Градови ће се препунити, догодиће се демографске катастрофе, духовна осиромашења и генерацијске деградације. Сличне тенденције се већ догађају. Без великих претензија да се укаже на оно што је већ сада веома видљиво, па чак представља и извесност, важно је осветлити предности аутохтоне, народне и спонтане архитектуре као предлошка за нове пројекте, у смислу транспоновања функције и форме, њене скривене вредности у контексту новог, стихијног и непромишљеног градитељског понашања.

ЗАКЉУЧАК

Центри у селима неће се угасити за још извесно време, нарочито ако им се у постепено намеће нови облик развоја. Не преувеличавајући могућности многих подручја у Србији, може се са сигурношћу констатовати, да се развојем пољопривреде у ширем смислу као примарне и климом и поднебљем одређене делатности, и туризма као нове, изведене и логичне привредне гране, ове области могу ревитализовати до замишљених размера. Ретко се која област у Србији не одликује на први поглед препознатљивим привредним карактером и развојним концептом. Неке регије су стицајем околности, иако мање предиспониране за развој достигле пристојан ниво економског и привредног развитка. Нема разлога да центри у селима и њима гравитирајући простори, стицајем срећних и промишљених потеза и активности, не достигну ниво посећених и богатијих простора у Србији.

У концепцији развоја треба кренути од вредности сеоске традиције, како у начину живота, тако и у логици осмишљавања и коришћења простора. Оно што се даље буде планирало и градило, треба да носи обележја локалитета, јер ће у противном простори по Србији бескарактерно личити један на други, што је сада случај. Ако је време такво

да се мора размишљати о рационалности и мањим улагањима, а да би се добило више, бољег примера од грађења наших предака нема. Они су по истанчаном осећају знали како да споје изразиту функционалност, да остваре завидне конструктивне захвате, а да при том постигну обликовност која плени и не вређа околину.

Судећи по амбијентима и просторима у којима живимо, морамо признати да су стари градитељи знали много више и могли знатно боље. Склад који су ондашњи неимари постизали са природом, ретко се виђа и остварује у данашњици. Академик, професор Бранислав Којић, својевремено је размишљао на следећи начин:

„Нужна је симбиоза позитивних и негативних појава и облика које треба предходно да извуче на видело строго научна анализа. Функционалном анализом убрзала би се и стилска синтеза позитивног из прошлости и негативног из данашњице у народном градитељству Србије. Наше градитељство захтева велики труд да би се вратило изворима, као подстицају.“ (Петровић, З., Станић, Р., 1985.)

Трансформација начина живота и простора у последња два века у центрима и ареалима у руралним подручјима Србије, изазвана многим спонтаним и насилним превратима и променама друштвеног понашања ни данас не престаје. Она је каткад радикална, а константно је набијена потенцијалом, који ако се добро артикулише и усмери на праве активности, засноване на романтизму прошлости и имагинацији будућности, може животног простору и просторном животу да донесе нове хумане вредности.

Aleksandar Videnović
Miloš Arandelović

ASPECTS OF REVITALIZATION OF SOCIAL - SPATIAL CHARACTER OF THE SERBIAN RURAL

Abstract:

The paper argues that it initiates the rational acceptance of existing circumstances by state, regional and local administrations, expert, planning, urban and other services in a multidisciplinary sense on the one hand, but also on the public and citizens on the other, that it is a serious problem revitalization and creation of conditions for spatial development can not be accessed without serious cuts and breaks with an enormous perception of administrative boundaries, disregard of territorial competencies, impossibility of diversion of the purpose of space, and abuses in property - legal regulation, regardless of whether the state is in question, legal or natural person.

In this sense, suggestions to the Administrations, from the State administration to the Local self-governments, may be related to the introduction of different and innovative approaches, more or less radical, with the aim of revitalizing and healthy development of rural areas and settlements in them. Some of the measures or steps that could be taken are:

1. Rationalization of modern construction and interventions in space;
2. Utilizing the premises of the inherited traditional fund;
3. Restoration of local ethnological identity and forcing the image;
4. Further designed urbanization of the centers of the settlement;
5. Proper change of purpose or user part of existing suprastructure.

Key words: *Serbia, rural areas, villages, revitalization, rationality, aspects, suggestions.*